

Andrássy György*

EGY POROSODÓ GYÖNGYSZEM: AZ 1868. ÉVI XLIV. TC. A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL¹

1 Bevezetés

Az 1868. évi XLIV. törvénycikkről sokan és sokat írtak már, s az utókor irodalmában a szerzők általában elismerték-elismerik, hogy a törvény egészében véve előremutató volt (amennyiben figyelemre méltó nyelvhasználati lehetőségeket és komoly nyelvi jogokat biztosított a nemzetiségeknek, illetve a hozzájuk tartozó személyeknek), ehhez azonban a szerzők nagy része mindjárt hozzáfűzte-hozzáfűzi, hogy a törvényt nem, illetve csak kevéssé hajtották végre.² Ami a törvény előre mutató voltát illeti, az elemzések általában történeti, jog-és politikatörténeti megközelítésben mozogtak, illetve mozognak, de kitértek, illetve kitérnek elméleti kérdésekre is. Mindazonáltal a törvény mélyreható el-

* Egyetemi tanár, Professor emeritus - Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, andrassy.gyorgy@ajk.pte.hu.

¹ A tanulmány a szerzőnek a tárgyról korábban publikált írásaira támaszkodik, azoknak részben rövidített, részben továbbgondolt változata. L. például Andrássy György: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? *Jogtörténeti Szemle*, 2017/3. 4–12; Andrássy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2017, 64–90. és Andrássy György: Az 1868. évi XLIV. törvénycikk mai szemmel, elméleti megközelítésben. In: Nagy Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2020, 11–40.

² L. például Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár: Minerva. 1944. Letöltés helye: www.library.hungaricana.hu; letöltés ideje: 2022.04.18.; Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. 1984. 271–274.; Péter László: *Az 1868. évi XLIV. tc. „A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” és a törvényhatóságok hivatalos nyelve*. Letöltés helye: www.acta.bibl.u-szeged.hu; letöltés ideje: 2022.04.18.; Schlett István: *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868*. Budapest: Kortárs Kiadó. 2002.; Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek: Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2013. 65–57.; Szentgáli-Tóth Boldizsár – Gera Anna: *Az 1868-as nemzetiségi törvény és a politikai nemzet koncepciójának utólagos értékelése*. Letöltés helye: www.real.mtak.hu; letöltés ideje: 2022.04.18.; Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 2019. 171–182.

méleti, jog- és politikafilozófiai megvitatására eddig még nem került sor, s a jelen írás épp e még előttünk álló vizsgálódásokhoz igyekszik néhány adalékkal hozzájárulni.

Felvethető persze, hogy mivel úgy tűnik, a törvény több tekintetben is politikai kompromisszumként született meg, a mélyebb elméleti vizsgálódásoktól valószínűleg nem lehet túl sokat remélni: a kompromisszumok ugyanis általában kikezdik a törvények elvi-elméleti alapjait és nem használnak koherenciájuknak. E nehézségekkel pedig számolni kell akkor is, ha kétségtelen, hogy a törvény annyiban nem tükröz politikai kompromisszumot, hogy a képviselőknek végül választaniuk kellett a többségi, Eötvös és Deák nevével fémjelzett javaslat, valamint a kisebbségi, a Mocsonyi Sándor és 23 társa által benyújtott javaslat között;³ más összefüggésekben ugyanis a törvény még lehetett politikai kompromisszumok kifejezője és ezt nem kevesen így is gondolták.⁴

³ Megjegyzem, a törvény évekre visszanyúló előkészületei közben még e két nézet közelítési kísérletei nyomán is született egy „verbális kompromisszum”. (Vö. Schlett: *i.m.* 12 és 19.) Figyelmet érdemel továbbá, hogy a szavazásnál a kisebbségi javaslat mellett csak a javaslatot benyújtó 24 nemzetiségi képviselő voksolt, 113-an különféle okok miatt távol maradtak a szavazástól, a többségi javaslatot ugyanakkor 267-en támogatták, köztük nem magyar nemzetiségű képviselők is, ami részint nyilván annak volt köszönhető, hogy a többségi javaslat kidolgozásában nem magyar nemzetiségű képviselők is közreműködtek. Említésre méltó végül, hogy a nyelvhasználat szabályozása körében a többségi és a kisebbségi javaslat rendelkezéseinek tartalma nem állt nagyon távol egymástól. (Schlett: *i.m.* 22. és 191–202.)

⁴ A főrendiházban a törvényjavaslatról a Hármas bizottság által készített jelentés például kimondta, hogy „Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben egy nemzetet képezvén, a külön nemzetiségek nyelveiknek hivatalos használata nem terjesztett ki annyira, hogy általa az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége kockáztassék”. (Idézi Mikó: *i.m.* 238.) Szögyén László főispán ezzel összhangban akként nyilatkozott, hogy „ez a javaslat az a szélső határ, ameddig el lehet menni”. (Idézi Mikó: *i.m.* 241.) Tomcsányi József főispán azt mondta, hogy „adja meg akár a román, akár a szerb nemzet csak egyötöd részét annak, mi ezen törvényjavaslatban van, az ottlakó magyarok számára, s dicsérni fogom érte. De ők ennek tizedrészében sem részesülnek”. (Idézi Mikó: *i.m.* 242.) Maga Mikó pedig a kiegészést követő második nemzedékről írva egyetértően idézte Szilágyi Dezsőt, aki expressis verbis kijelentette, hogy a nemzetiségi törvény egy bizonyos értelemben kompromisszum volt: „Szilágyi Dezső éles logikával mutatott rá arra, hogy »a nemzetiségi törvény a magyar nemzet és a nemzetiségek közti jogviszonyokat meghatározó kompromisszum; midőn megadtuk másajkú honfitársainknak mindazt, mit jogosnak és méltányosnak elismertünk, azt ama feltevésben tettük, hogy viszont ők is megadják a magyar államnak, amivel minden polgára neki tartozik; fájdalom, ebben csalódtunk...«”. (Mikó: *i.m.* 252.)

Vegyünk ezért egy híres példát a közelebbi múltból: a Kanadai Legfelső Bíróság 1986-ban arra a máig gyakran idézett következtetésre jutott, hogy a nyelvi jogok, s kivált a hivatalos nyelvi jogok „politikai kompromisszumon alapulnak”, szemben a „természetes igazságsággal”, illetve – a Kanadai Jogok és Szabadságok Chartája szóhasználatára szerint – a „törvényi” vagy alapvető jogokkal, melyek „elvekben gyökereznek”.⁵ A Legfelső Bíróságnak ezen álláspontja kapcsán egy ismert kommentátor rámutatott, hogy a legtöbb nagy becsben tartott jognyilatkozatnak és más elnevezésű dokumentumnak

„a Magna Chartától az Ember Jogainak Nyilatkozatáig, a Nagy Reform Törvénytől a Nemzetközi Egyezségokmányig siralmas a múltja. Vona-kodva és csak hosszas politikai harcok és kompromisszumok után fogadták el őket, amelyekben az ideológiának nagyobb hatalma volt, mint a politikai elméletnek... Ha a Magna Chartát a képviselői kormányzat rendszerében fogadták volna el, lámpák vakító fényében és videó-felvételek zümmögésétől kísérvé, nos, akkor kétségkívül ebben is csupán politikai kompromisszumot látnánk.”⁶

Mindebből annyi egészen bizonyos, hogy a nagy emberi jogi dokumentumok szövegezése közben az elméleti-filozófiai megfontolások, érvek és belátások mellett komoly szerepet játszottak más tényezők, köztük politikaiak is, s hogy a végső szövegek jelentős részben politikai kompromisszumok eredményei. Ennek ellenére a szóban forgó okmányoknak az elmélet kiemelkedő jelentőséget tulajdonít és igen nagy energiákat fordít értelmezésükre. Ha azonban így van, akkor egyáltalán nem kizárt, hogy az 1868. évi XLIV. törvénycikk rendelkezései is „elvekben gyökereznek”, s így megvan az elméleti jelentőségük, csak ennek feltárása bizonyos mértékben még várat magára. A jelen tanulmány egyik fő állítása mindenesetre épp az, hogy az 1868. évi XLIV.

⁵ Kanadai Legfelső Bíróság: különösen a *Société des Acadiens v. Association of Parents ügy.* (1986) 1 S.C.R. 549. Letöltés helye: www.scc-csc.lexum.com; letöltés ideje: 2022.04.20.

⁶ Green, Leslie: Are Language Rights Fundamental? In: *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 25, No. 4. 1987. 645-646.

tc. főbb rendelkezései „elvekben gyökereznek”, s ezért ahhoz, hogy a mainál jóval realisabb képünk legyen e törvény valódi értékéről és jelentőségéről, a már elvégzett elemzéseken túl szükség van újszerű elméleti vizsgálódásokra is.

Ami a törvény végrehajtását illeti, a jelen írás nem bocsátkozik bele ennek részleteibe, mindazonáltal felmutat egy eddig meglepően mellőzött tényt, éspedig egy olyan tényt, amely önmagában is elegendő ahhoz, hogy kimondjuk: az a széles körben elterjedt nézet, hogy a törvényt nem, vagy csak alig hajtották végre, alapos felülvizsgálatra szorul.

2 A törvény címe és ennek jelentősége

A törvény egyes kutatók véleménye szerint voltaképpen nyelvtörvény volt, hiszen szinte kizárólag nyelvi rendelkezések alkották.⁷ Ezzel persze a jogalkotók is tisztában voltak, ám mégis úgy döntöttek, hogy a törvényt a „nemzetiségi egyenjogúságról” szóló törvénynek nevezik. Vajon miért? Úgy tűnik, a válasz benne rejlik a preambulumban:

„Magyarország összes honpolgárai az alkotmány elvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja”.

Ezt a Deáktól származó felvezetést sokan a magyar szupremácia megnyilvánulásaként értelmezték,⁸ véleményem szerint azonban a lényeg a következő: Magyarország összes honpolgárai, bármely nemzetiséghez, a magyarhoz, a szlovákhhoz, a románhoz stb. tartoztak is, „politikai tekintetben” egy nemzetet, azaz egyetlen politikai közösséget,

⁷ L. például Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris Kiadó. 2007, 78 és Nagy Noémi: *i.m.* 171.

⁸ Bizonyos fokban Romsics is osztja e nézetet; vö. Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány*. Budapest: Osiris Kiadó. 2008, 207. A jelen tanulmány szerzőjének álláspontját l. Andrassy György: Az 1868. évi XLIV. tc. mai szemmel, elméleti megközelítésben. In: Nagy Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. 14–17.

egyetlen államot alkottak, a magyar államot, „melynek a hon minden polgára egyenjogú tagja” volt. Témánk szempontjából mindazonáltal legalább ilyen fontos a szöveg folytatása, mely leszögezi, hogy

„ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik”.

Mindennek fényében a törvény azért kaphatta a „nemzetiségi egyenjogúságról” címet, mert Magyarországon nemzetiségre tekintet nélkül az összes honpolgár egyenjogúsága volt az alkotmányos alapelv, a főszabály, s ezen egyenjogúság alól csupán a nyelvek hivatalos használata eshetett „külön szabályok alá”, képezhetett kivételt, s ez is csak annyiban, amennyiben ezt „az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé” tette. Más szóval igaz ugyan, hogy a törvény szinte kizárólag a nyelvek hivatalos használatát szabályozta, ám címe arra emlékeztetett és emlékeztet ma is, hogy e szabályozásnak, amennyire csak lehetséges volt, a főszabályhoz kellett igazodnia, azaz csak a legszükségesebb mértékben volt szabad eltérnie a főszabálytól, az alkotmányi alapelvtől, minden honpolgár nemzetiségre tekintet nélküli egyenjogúságától. A törvénynek a főszabályra utaló címe tehát annak ellenére is indokolt volt, hogy maga a törvény épp azt az egyetlen területet szabályozta, amely bizonyos fokban kivételt képezhetett a főszabály alól.

A kérdés már csak az, hogy miért, milyen elvi, elméleti okoknál fogva képezhetett a nyelvek hivatalos használata kivételt az egyenjogúság alkotmányi elve alól, vagy hogy miért gondolta úgy a magyar jogalkotó, hogy ebben a szférában – és csakis ebben a szférában – már nem lehetséges a főszabály, az egyenjogúság érvényesítése maradéktalanul? Mielőtt azonban a válasz keresésére indulnánk, röviden ki kell térnünk a törvénynek egy olyan értékére, amelyet szintén a preambu-

lum hordoz, csak alig láthatóan, s ezért mindeddig nem is részesült kellő figyelemben.

3 Hivatalos és nem-hivatalos nyelvhasználat

A törvény csak „az országban divatozó különféle nyelvek *hivatalos használatára*” vonatkozott, a nyelvhasználatnak csak ezt a körét szabályozta, a nem-hivatalos nyelvhasználatot nem (a köztes területekre azért tartalmazott néhány, főként magyarázó jellegű rendelkezést). Ennek megfelelően a hivatalos nyelvhasználaton kívüli nyelvhasználat tág szféráját a jogalkotó már az egyenjogúság szférájának tekintette, amelyben a nyelvhasználat nem eshetett „külön szabályok” alá. De mit jelenthetett e körben ez a bizonyos egyenjogúság? Nos, a szabályozás hiányát, mi több, a tilalmát, s ezzel a tetszés szerinti nyelvhasználat elismerését a nem-hivatalos nyelvhasználat egész szférájában: azt, hogy minden honpolgár, bármely nemzetiséghez tartozott is, tetszése szerint használhatta a saját nyelvét vagy választása szerint valamely más nyelvet a szóban forgó nyelvhasználati színtereken. És véleményem szerint ez volt a törvény egyik legnagyobb, de mindeddig igen kevésbé felismert értéke.

Ahhoz, hogy a törvénynek ezt az értékét jobban megvilágíthassuk, idézzük fel a 19. század egyik nagy hatású alkotmányának, az 1831. évi belga alkotmányának a 23. (ma 30.) cikkét, amely a következőképpen hangzik: „*Belgiumban a beszélt nyelvek használata fakultatív; a nyelvhasználatot csak törvény szabályozhatja és csak a hatósági aktusok és a bírósági ügyek tekintetében.*”⁹

Nem nehéz észrevenni, hogy a belga és a magyar szabályozás a nyelvek nem-hivatalos használata körében megegyezett és a szabályozás lényegét a tetszés szerinti nyelvhasználat képezte, vagyis a modern természetjogi gondolkodásban és a modern alkotmányokban egy addig még fel nem ismert szabadság, egy nyelvi szabadság elismerése:

⁹ A Belga Királyság Alkotmánya. In: Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest: KJK KERSZÖV. 2005, 118.

egy olyan szabadságé, amelynek elismerése még ma sem általános. Ezt a szabadságot ugyanakkor sem a belga, sem a magyar jogalkotó nem nevezte meg és ez minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy e szabadság elismerése – különösképp a helyes megnevezéssel – igen vonatottan halad mind a mai napig.

A szóban forgó szabadságot első látásra a nyelvhasználat szabadságaként lehet definiálni. Ha azonban jobban meggondoljuk, ez a szabadság maga után vonja a saját nyelv megtartásának és megváltoztatásának, vagyis a saját nyelv megválasztásának a szabadságát is, hiszen a tetszés szerinti nyelvhasználat nincs időhatárhoz kötve. Ennélfogva bárki dönthet úgy, hogy adott körülmények között a saját nyelve helyett egy más nyelvet használ akár évtizedeken át, aminek következtében a saját nyelvét akár el is felejt, vagy már csak kevéssé érti és beszél, ebben a helyzetben pedig már joggal tarthatja ezt a másik nyelvet a sajátjának. Ilyen nyelvváltásra gyakran látni példát, különösen a bevándorlók és a történelmi nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek körében, s azok az államok, amelyek területén az ilyen nyelvváltások megtörténnek, a legkevésbé sem tiltakoznak. Összegezve, erős elméleti és erős gyakorlati érvek szólnak amellett, hogy kimondjuk: a nyelvhasználati szabadság maga után vonja a saját nyelv megtartásának és megváltoztatásának, vagy – röviden – a saját nyelv megválasztásának szabadságát is.

A fentiekből folyóan azt a szabadságot, amelyet a modern jogalkotás korában elsőként ismert el a belga és a magyar jogalkotó, nyelv-szabadságnak kell neveznünk. Ennek indoka ugyanaz, mint a vallás és a lelkiismeret, valamint a vélemény és a kifejezés szabadságának esetében. A lelkiismeret és a vallás szabadságát ugyanis az teszi a lelkiismeret és a vallás szabadságává (ami aztán alapja az elnevezésnek is), hogy a) mindenkinek szabadságában áll megválasztani, azaz megtartani vagy megváltoztatni a saját meggyőződését vagy vallását, s hogy b) mindenkinek szabadságában áll kinyilvánítani a saját meggyőződését, s gyakorolni a saját vallását, s *mutatis mutandis* ugyanez áll a vélemény és a kifejezés szabadságára is. És épp ezt látjuk vizsgált nyelvi szabadság esetében is: mindenkinek joga van a) a saját nyelve

megtartásához vagy megváltoztatásához, s mindenkinek joga van b) a saját és bármely más nyelv használatához (a nem-hivatalos nyelvhasználat színterein). Az a szabadság tehát, amelyet a belga és a magyar jogalkotó elismert már a 19. században, valóban a nyelvszabadság volt. E szabadság, mint már jeleztem, ma is kevésbé ismert és elismert helyesen megnevezésével. Ezért különösen fontos, hogy egy nagyra becsült európai állam, Svájc szövetségi alkotmánya a 18. cikkében 1999 óta kimondja: „A nyelvszabadság biztosított”.

Mindehhez már itt érdemes hozzáfűzni, hogy a legtöbb ember az elsőként elsajátított nyelvét, az anyanyelvét tartja a saját nyelvének, ezt beszéli a legjobban és a leggyakrabban és ezt is beszéli a legszívesebben (ha beszél egyáltalán más nyelvet is).¹⁰ Érdemes továbbá megjegyezni, hogy az 1868. évi XLIV. tc. messzemenően tiszteletben tartotta a szóban forgó a körülményt: 23.§-ában kimondta például, hogy „az ország minden polgára községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez, s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be”.

4 A hivatalos nyelv problémája

Térjünk most vissza ahhoz a kérdéshez, hogy miért épp a nyelvek hivatalos használata az az egyetlen terület, ahol egy olyan országban, mint amilyen a dualizmuskori Magyarország volt, már nem érvényesülhet maradéktalanul a nemzetiségi vagy nyelvi egyenjogúság. A válasz kiindulópontja az, hogy az emberekhez hasonlóan az államok sem nélkülözhetik a nyelvhasználatot: amint nincs igazán emberi élet nyelvhasználat nélkül, úgy nincs valódi államélet sem nyelvhasználat nélkül. Amint az embereknek szükségük van legalább egy nyelvre, amelyen élhetik az életüket, úgy az államoknak is szükségük van legalább egy nyelvre, amelyen működhetnek: törvényeket alkothatnak, kormányokat, közigazgatási szerveket működtethetnek, bíraskodhat-

¹⁰ Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 1997, 12–18. Vö. még Göncz Lajos: A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Letöltés helye: www.mtt.org.rs; letöltés ideje: 2022.04.21.

nak. Az államok esetében ezt a nyelvet rendszerint hivatalos nyelvnek vagy államnyelvnek nevezik, de előfordul a nemzeti nyelv megnevezés is ebben az értelemben.

De hol itt a probléma, miben is áll a hivatalos nyelv problémája? Ez a nemzetközi jogalkotásban az első világháború után, a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának szövegezése közepette merült fel talán először élesebb formában, éspedig Wilson amerikai elnök második (első párizsi) Egyezségokmány-tervezete kapcsán. Ebben a többi közt ez állt:

„A Nemzetek Szövetsége megköveteli minden új államtól, hogy kötelezze el magát előzetes feltételként független és autonóm államként való elismeréséhez, hogy a joghatósága alá tartozó minden faji vagy nemzeti kisebbségnek pontosan ugyanazt a bánásmódot és biztonságot fogja nyújtani mind jogilag, mind ténylegesen, mint népe faji vagy nemzeti többségének.”¹¹

Amit ezzel Wilson előírányzott, az voltaképpen a jogi és a tényleges egyenlőség a faji vagy nemzeti többség és az ilyen kisebbségek között. Wilson jogi tanácsadója, David Hunter Miller ehhez az alábbi megjegyzést fűzte:

„E cikk célja üdvös, de azt tartják, hogy általános bánásmód nem lehetséges. Kétségtől eltekintve egyenlő privilégiumokat kellene nyújtani mindegyik esetben, de lehetetlen megkívánni minden faji kisebbség feljogosítását arra, hogy például használhassák nyelvüket hivatalos nyilvántartásokban és okmányokban. Számos egy országon belüli kis kisebbség esetében ez még helyileg sem lenne kivihető.”¹²

Jól látszik, hogy Miller egyetértett a jogi és a tényleges egyenlőség, s ennek megfelelően az egyenlő bánásmód eszméjével, de lehetetlennek

¹¹ Miller, David Hunter: *The Drafting of the Covenant*. New York – London: Putnam's Sons. 1928, II. kötet 91.

¹² Uo.

tartotta ennek kivitelezését a nyelvek hivatalos használata körében. Mindebből világos, hogy a probléma lényegében ugyanaz volt 1919-ben Wilson és Miller számára, mint amivel a magyar jogalkotók találták szembe magukat 1868-ban: az, hogy a nyelvek hivatalos használata körében is érvényt kellene szerezni az egyenjogúság eszméjének, illetve alkotmányos alapelvének, csak hogy ez lehetetlennek látszik. (Jegyezzük meg, hogy Wilson elvi alapállása azért helytel-közzel tükröződött az 1919-ben létrehozott nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer ún. általános anyagi jogában, de persze ugyanígy tükröződött e jogban Miller álláspontja is. És persze a rendszernek ez az általános anyagi joga azért lényegesen jobban is megközelíthette volna az eszményt, mint amennyire végül tette.)

Ugorjunk most ismét előre az időben az 1960-as évek közepéig és innen tovább a '80-as évek végéig. Ekkoriban lezajlott egy komoly elméleti vita a hivatalos nyelvekről, s e vitában éppúgy az egyenjogúság képezte a problémát, mint az 1868.évi XLIV. tc-ben, valamint Wilson tervezetében, illetve Miller kritikájában. Az újabb, az 1960-as években indult vitáról egy kommentátor a többi közt ezt írta:

„A hivatalos nyelvek elmélete pesszimizmustól visszhangzik a tekintetben, hogy lehetséges-e bármilyen elegáns megoldás. Azt a megoldást, amely minden nyelv minden beszélőjét azonos módon kezeli, kivihetetlennek tartják.”¹³

E vita résztvevői már konkrétan is megfogalmazták, hogy miért is látszik lehetetlennek az egyenjogúság biztosítása a nyelvek hivatalos használata körében. Arra a következtetésre jutottak, hogy a hivatalos nyelv vonatkozásában az egyenjogúság, illetve az egyenlő bánásmód biztosítása csak két módon volna lehetséges: vagy úgy, hogy az egyes államokban hivatalos nyelvvé teszik az államban saját nyelvként beszélt összes nyelvet, vagy úgy, hogy egy teljesen idegen nyelvet (egy kihalt nyelvet vagy egy mesterséges nyelvet) tesznek hivatalos nyelvvé,¹⁴

¹³ Pool, Jonathan: The Official Language Problem. In: *American Political Science Review*, 85 (2). (1991), 495-496.

¹⁴ Uo. 496.

ám mindkét megoldás irracionálisnak és megvalósíthatatlannak tűnt számukra. Hasonló véleményt fogalmazott meg a '90-es évek közepén Fernand de Varenes, aki ma az ENSZ kisebbségi jelentéstevője:

„Az államgépezetnek egy vagy legfeljebb néhány nyelven kell működnie legtöbb kapcsolata, ténykedése és szolgáltatási tevékenysége során, ami lehetlenné teszi, hogy ne tegyen különbséget a nyelvek között. [...] Ez egy elkerülhetetlen helyzet, mivel egyetlen államnak sincsenek erőforrásai ahhoz, hogy az általa nyújtott minden szolgáltatást a területén beszélt összes nyelven biztosítsa”¹⁵

Gondoljuk meg: mindez voltaképpen azt jelenti, hogy nincs ma a világon talán egyetlen állam sem, amely a hivatalos nyelv intézményével kapcsolatban teljeskörűen biztosítaná az egyenjogúságot, csak erről éppenséggel nem esik túl sok szó. Ebben az összefüggésben az 1868. évi XLIV. tc. érdeme a különleges őszinteség: az, hogy nyíltan, minden kertelés nélkül kimondta, hogy teljes egyenjogúságot a nyelvek hivatalos használata tárgyában nem képes biztosítani.

Föl lehet vetni persze azt is, hogy miért épp a magyar jogalkotó ismerte fel ilyen világosan a problémát már az 1860-as években? Nos, ebben bizonyosan közrejátszott, hogy Magyarországon a latin jóval tovább megtartotta hivatalos nyelvi jogállását, mint a legtöbb európai államban. Angliában például a *Pleading in English Act* már 1362-ben előírta az angol használatát az ún. *law French* és a latin helyett a bírósági nyelvhasználatban, Franciaországban pedig az 1539-es *villier-cotteretsi ordonnance* a latin (és részben a helyi nyelvek) használata helyett a franciát vezette be kötelezően a hivatalos iratokban és a bírósági szervezetben.¹⁶

De miért is segítette a tisztánlátást a latin hivatalos nyelvi jogállása a 19. századi Magyarországon? Azért, mert a 19. század már egyértelműen a modernitás világa, s a latin neutrális nyelv volt, amennyiben senkinek sem volt az anyanyelve, saját nyelve, s így senki sem élvezett

¹⁵ Varenes, Fernand de: *Language, Minorities and Human Rights*. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers. 1996, 80, 88.

¹⁶ A részleteket l. Nagy Noémi: i.m. 39–69. és 80–83.

előnyt vagy szenvedett hátrányt a hivatalos nyelvhasználat színterein (legalábbis írásban). Amikor tehát egyre sürgetőbbé vált a latin lecserélése valamely, az országban „divatozó” élő nyelvre, azonnal érzékelhető volt, hogy ez egyeseknek előnyös, másoknak hátrányos lesz. Jól tanúskodnak erről Eötvös József szavai: „a diák nyelvnek a törvényhozás és közigazgatás körében elhagyása által... az ország magyarúl szóló polgárai oly előnyben részesültek, mellyel előbb nem birtak”.¹⁷

Nézzük meg ezek után, hogy az 1868. évi XLIV. tc. hozzávetőleg milyen fokban volt képes biztosítani az egyenjogúságot immár nem egy neutrális holt nyelv révén, hanem a másik elvi lehetőség útján, azaz az országban divatozó élő nyelvek hivatalos használatával.

5 A nyelvek hivatalos használatának egyes alapvető szabályai a törvényben

A törvény 1. §-a leszögezte, hogy „*Magyarország államnyelve a magyar*”, a további rendelkezések pedig olykor az állam hivatalos nyelveként hivatkozták a magyar nyelvet. E rendelkezések pedig éppenséggel nem az egyenjogúságot tükrözték, hiszen az egyik nemzetiség, a magyar nemzetiség nyelve államnyelv, illetve hivatalos nyelv lett a törvény értelmében, a többi nemzetiség nyelve pedig nem. Láttuk azonban, hogy a törvény preambuluma nem a magyar nyelv, hanem „*az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatáról*” beszélt, s ez arra utal, hogy a törvény rendelkezései értelmében magyaron kívül más nyelvek is hivatalos használatban voltak. Nézzünk néhány ilyen rendelkezést.

Az egyik legfontosabb az 1. szakasznak az az előírása, miszerint „*a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók*”. Nos, ha csak az ún. országos nemzetiségek nyelvével számolunk, ez akkor is további öt nyelv: a német, szlovák, román, szerb és a rutén/ukrán/orosz, s ezekhez bizonyos eltérő szabályokkal ugyan, de hozzá kell még számítani

¹⁷ Báró Eötvös József: *A nemzetiségi kérdés*. Pest: Ráth Mór. 1865, III. rész. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2022.04.22.

a horvátot,¹⁸ s egy időben hozzászámították az olaszt is. Mindez tehát nem kevesebbet jelentett, mint azt, hogy Magyarország egy hét- vagy nyolcnyelvű jogrendszer kiépítését irányozta elő. Ennek célja nyilvánvaló: hogy amennyire lehetséges, biztosítsák a nemzetiségi egyenjogúságot még a nyelvek hivatalos használatának körében is, más szóval, hogy amennyire csak lehetséges, kialakítsák az államgépezet hét vagy nyolc nyelven való működését. A törvény további rendelkezései épp erről szóltak: hogy mely nyelven és hogyan működjék a kormány, hogy mely bíróságok mely nyelven vagy nyelveken ítéelkezzenek, hogy mely közigazgatási hatóságok mely nyelvet vagy nyelveket használják és milyen körben, s hogy a közoktatás mely területeken, községekben és városokban mely nyelven vagy nyelveken folyják, illetve, hogy az államgépezet különféle szervei mely nyelven vagy nyelveken érintkezzenek egymással.

Vessük most egybe ezt a hét vagy nyolcnyelvű jogrendszer kiépítésére és működtetésére vonatkozó magyar szabályozást egy nagy hatású 20. századi elmélettel, majd egy ugyancsak 20. századi nemzetközi egyezmény előírásaival. Az elmélet egy tekintélyes nyelvész, Heinz Kloss nevéhez fűződik, akinek az adott összefüggésben a fő tétele így hangzik:

„Úgy tűnik, legfeljebb három nyelvet lehet a nemzet egyenrangú hivatalos nyelveivé tenni. Egy ország igazgatásának napi ügyei, sőt még törvényhozási eljárásai is hamar túlterheltek, kuszák és hatékonyságot nélkülözők lesznek, ha háromnál több nyelven bonyolódnak.”¹⁹

¹⁸ A nemzetiségi törvény hatálya a 29. szakasz értelmében nem terjedt ki Horvát Szlavón és Dalmátországra, mindazonáltal a magyar-horvát kiegyezésről szóló 1868. évi XXX. tc. 60. szakasza kimondta, hogy „Horvát, - Szlavon- és Dalmátországok részére a közös törvényhozás által alkotandó törvények Ófelsége által aláírott, horvát eredeti szövegben is kiadandók, s a nevezett országok gyűlésének megküldendők.” Amihez annyit még mindenképp hozzá kell tenni, hogy ugyanezen törvény 56. szakasza értelmében „Horvát-Szlavonországok egész területén mind a törvényhozás, mind a közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát”.

¹⁹ Kloss, Heinz: Types of Multilingual Communities: A Discussion of Ten Variables. In: Stanley Liberson (ed.): *Explorations in Sociolinguistics*. Bloomington: Indiana University Press. 1966, 7.

Azt jelenti ez, hogy a 19. századi magyar jogalkotó eleve a lehetetlenre vállalkozott? Nem feltétlenül. Az Európai Gazdasági Közösség intézményeinek már a kezdet kezdetén négy hivatalos nyelve és négy munkanyelve volt, igaz, a bővítések során mindig felmerült, hogy a rendszer túl drága és nem kellően hatékony. Bármily hihetetlen ma már, de a bővítés első hullámában, amikor az Egyesült Királyság, Írország és Dánia csatlakozott, angol részről erős volt a félelem, hogy az angol nem lesz hivatalos nyelv az EGK-ban.²⁰ Azóta a hivatalos nyelvek és a munkanyelvek száma az immár Európai Unióvá lett közösségben 24-re nőtt és a rendszer, melyet továbbra is vádasként értékelnek, működőképes. Az Európai Unió persze nem állam, mindazonáltal a tagállamok jogának nagyobb részét már az uniós jog szabályai alkotják.

Nézzük most a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. Ez az egyezmény a hivatalos (és a nem-hivatalos) nyelvhasználat bizonyos területein figyelemre méltó választási lehetőségeket biztosít a részes államoknak, olyannyira, hogy az egyezményt à la carte típusú egyezményként is szokás emlegetni. Ehhez képest rendkívül szerény és még csak pontokba sem szedett választási lehetőségeket kínál az a rendelkezés, amely a részes államok jogszabályainak regionális vagy kisebbségi nyelveken történő kiadására vonatkozik. A rendelkezés, azaz a 9. cikk (3) bekezdése így szól:

„A Felek vállalják, hogy kisebbségi vagy regionális nyelveken hozzáférhetővé teszik a legfontosabb állami törvényszövegeket, valamint azokat, amelyek különösen érintik e nyelvek használóit, feltéve, hogy e szövegek másként még nem hozzáférhetők.”

Hát hol van ez a zsinórmérték, melyhez ma Európában az államoknak igazodniuk kell, az 1868. évi XLIV. törvénycikknek az 1. §-ában lefektetett előírástól? Attól az előírástól, mely szerint *„a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén*

²⁰ Stevens, Lisbeth: The Principle of Linguistic Equality in Judicial Proceedings and in the Interpretation of Plurilingual Legal Instruments: The Régime Linguistique in the Court of Justice of the European Communities. In: *Northwestern University Law Review*, 62, 5, 1967, 701.

is hiteles fordításban kiadandók". Messze, nagyon messze. Innen nézve is igen jól látszik, mennyire megelőzte korát, s a rá következő 150-160 évet is a szóban forgó magyar törvény.

6 A hét/nyolcnyelvű jogrendszer és az igazságszolgáltatás, valamint a közigazgatás

Egy hét- vagy nyolcnyelvű jogrend jelentősége nem csupán az, hogy az országnak azok a polgárai, akiknek a saját nyelve megegyezik a hét vagy nyolc nyelv egyikével, saját nyelvükön tanulmányozhatják ezt a jogrendet akár magánszemélyként, akár mint valamely gazdasági vállalkozás vagy kulturális intézmény, társulat, egyesület tulajdonosa/ vezetője, jogásza stb. A hét- vagy nyolcnyelvű jogrendszer lehetőséget nyújtott egy hét- vagy nyolcnyelvű jogalkalmazási rendszer kialakítására is. Ha ugyanis a törvények rendelkezésre álltak hiteles formában mindezen nyelveken, akkor a bíróságok, közigazgatási hatóságok és más állami szervek viszonylag könnyen alkalmazhatták is e joganyagot valamennyi nyelven. Ehhez már csak az kellett, hogy megfelelő nyelvtudással rendelkező személyzet álljon rendelkezésre az adott állami szervezetben, ennek megteremtését pedig lehetővé tette a lakosság nemzetiségi összetétele. Ezért mondhatta ki például a törvény 23.§-a nagyobb kockázatok nélkül, hogy „az ország minden polgára községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez, s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be”.

A törvény természetesen más fontos szabályokat is tartalmazott a közigazgatás és az igazságszolgáltatás működésére vonatkozóan. Előírta például, hogy a törvényhatóságokban a jegyzőkönyvvezetés nyelve a magyar mellett bármely más nemzetiség nyelve is lehetett a testületi/bizottmányi tagok egyötödének kívánságára (2.§), a községekben pedig ez a szabály az ügykezelési nyelvre (azaz az eljárás nyelvére) is vonatkozott (20.§). A törvényhatósági tisztviselőknek a községekkel, valamint a magánszervezetekkel és magánszemélyekkel való érintkezésükben lehetőleg ez utóbbiak nyelvét kellett használniuk (6.§), a

közszégi tisztviselők pedig a községbeliekkel való érintkezésükben kötelesek voltak azok nyelvét használni.

E száraznak tetsző szabályok olvasása közben jusson eszünkbe, hogy Szlovákiában ma az állam „nem biztosít és nem is köteles biztosítani magyarul értő közalkalmazottakat”.²¹ Rozsnyóban például, amikor a városi hivatal kulturális osztályára a magyar kultúráért felelős előadót kerestek, s a város előírta a magyar nyelv ismeretét, ez országos ügy lett, mert a közvélemény a követelményt diszkriminációként értelmezte, s így a város visszavonta a feltételt. Az ügy a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye felülvizsgálatára hivatott Tanácsadó Bizottság elé került, ám a Bizottság nem ítélte a Keretegyezmény normáiba ütközőnek, hogy a Szlovákiában kisebbségi kultúrának számító magyar kultúra városi felelőségének nem szükséges ismernie a magyar nyelvet.²² Ez esetben vagy a Keretegyezmény, vagy annak alkalmazása áll igen mélyen az 1868. évi XLIV. tc. normái alatt.

Ami a bírósági nyelvhasználatot illeti, az 1868. évi XLIV. tc. 7.§-a szerint az elsőfokú bíróságoknak a községek ügykezelése nyelvén kellett ítélniük, s a 12.§ értelmében a magyar nyelven hozott másodfokú végzéseket, határozatokat és ítéleteket kötelesek voltak a magyar mellett a felek által választott nyelven is kiadni vagy kiállítani, amennyiben e nyelv az elsőfokú bíróság ügykezelési, vagy a törvényhatóság valamely jegyzőkönyvvezetési nyelve volt.

7 A hét- vagy nyolcnyelvű jogrend és a közoktatás

Már az 1868. évi XXXVIII. tc. kimondta (58.§-ában), hogy minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Az 1868. évi XLIV. tc. 17.§-a ehhez kapcsolódva előírta, hogy

²¹ Fiala-Butora János: Mít védenek a nyelvi jogok? In: *Magyar Tudomány* 183, 2022/06, 719.

²² Uo.

„az állami tanintézetekben lehetőségig gondoskodni kell arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, ahol a magasabb akadémiai képzés kezdődik. A törvény 19.§-a ehhez hozzáteszi, hogy az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar, azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, amennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak”.

Fentebb már említettem, hogy a törvény tartalmazott olyan rendelkezéseket is, amelyek a hivatalos és a nem-hivatalos nyelvhasználat köztes területeire vonatkoztak, s amennyiben a nem-hivatalos nyelvhasználatot érintették, inkább magyarozó jellegűek voltak, annál is inkább, mert – mint láttuk – a törvény preambuluma voltaképpen kizárta a nem-hivatalos nyelvhasználat jogi szabályozásának lehetőségét. Az egyik ilyen szakasz a 23. volt, mely a többi közt kimondta:

„Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak, épen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyházközségeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helyben hagyott szabályok szerint eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek – az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett, – az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak.

A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.”

Korábban rámutattam arra is, hogy a törvény preambuluma azzal, hogy voltaképpen kizárta a nem-hivatalos nyelvhasználat szabályozását, elismerte a tetszés szerinti nyelvhasználat jogát, azaz a nyelv-szabadságot az élet e szféráiban. A törvény most idézett utolsó rendelkezése, mely szerint „*a magánintézetek és egyesületek nyelvét az alapítók határozzák meg*”, ezt a szabadságot ki is nyilvánította, igaz, anélkül, hogy megnevezte volna magát ezt a nyelvi szabadságot.

8 Végül is hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint?

A hivatalos nyelvnek nincs elfogadott meghatározása a nemzetközi jogban és nincs ennek egységes definíciója a tudományos irodalomban sem. Mindazonáltal a törvények hivatalos irományok, s így azok a nyelvek, amelyeken írónak és hiteles formában közzéteszik őket, az adott összefüggésben bizonyosan, fogalmi okoknál fogva hivatalos nyelvek, s azok akkor is, ha e nyelvek közül a jog csak egyet nyilvánít hivatalos nyelvnek. A bíróságok eleve hivatalos szervek, így egy vagy több eljárási nyelvük is hivatalos nyelv, ugyancsak fogalmi okoknál fogva, s éppígy áll ez a közigazgatási és önkormányzati szervekre is.

A közoktatás egy vagy több nyelvét általában beleértik a hivatalos nyelv fogalmába – az 1868. évi XLIV. tc., mely elvben csak a nyelvek hivatalos használatát szabályozta, mint láttuk, szintén tartalmazott rendelkezéseket e tárgyban – vannak azonban államok, amelyek a közoktatás nyelvét élesen elhatárolják a hivatalos nyelv fogalmától, viszont ezen országok egy vagy több hivatalos nyelve rendszerint közoktatási nyelv is.

Az eddigiekből úgyszólván magától folyik, hogy mivel az 1868. évi XLIV. tc. értelmében a törvényeket a magyaron kívül még hat/hét nyelven kellett hiteles módon közzétenni, s a közigazgatási hatóságok és a bíróságok kötelesek voltak bizonyos körben eljárási nyelvként használni e nyelveket, s minthogy emellett a közoktatási intézmények tannyel-

vei alap- és középfokon szintén e nyelvek voltak, Magyarországnak valójában hét vagy nyolc hivatalos nyelve volt.

Következésképpen helyesebb lett volna, ha az 1868. évi XLIV. tc. nem azt mondta volna ki, hogy Magyarország államnyelve (és hivatalos nyelve) a magyar, hanem hogy Magyarország első államnyelve és első hivatalos nyelve a magyar, de államnyelve és hivatalos nyelve a német, horvát, szlovák, román, szerb és rutén nemzetiség nyelve is a törvényben előírt módon. Ez felelt volna meg ugyanis a törvény rendelkezéseinek. És mennyi, de mennyi félreértésnek és félremagyarázásnak lehetett volna ily módon elejét venni!

Ellenvetésként fel lehet persze hozni, hogy eltérő szabályok vonatkoztak egyfelől a magyar, másfelől a többi hivatalos nyelvre, sőt a horvátnak is volt egy bizonyos különállása, s hogy vajon ez az eltérő szabályozás összefér-e a szóban forgó nyelvek hivatalos nyelvi jogállásával?

Fogalmi oldalról a válasz önként adódik: mivel a hivatalos nyelvnek nincs sem a nemzetközi jogban, sem a tudományos irodalomban széles körben elfogadott meghatározása, az a körülmény, hogy egy országban a különböző hivatalos nyelvekre bizonyos fokban eltérő szabályok vonatkoznak, nem kérdőjelezi meg e nyelvek hivatalos nyelvi jogállását.

A vázolt következtetés helyességét alátámasztják azok a rendelkezések is, amelyek az egynél több hivatalos nyelvű államokban ma irányadók az egyes hivatalos nyelvekre. A különbségek már ott kezdődnek, hogy ezen országok nagy részében különbséget tesznek országos és valamilyen elnevezésű regionális hivatalos nyelvek, olykor országos hivatalos nyelv és kisebbségi hivatalos nyelvek, regionális és helyi hivatalos nyelvek, szövetségi államokban szövetségi, tagállami, regionális és esetleg helyi hivatalos nyelvek között, ami eleve azt jelenti, hogy e különféle nyelvek különféle szabályok alá esnek. Emellett gyakran előfordul, hogy még az azonos jogállású nyelvekre sem ugyanazok a szabályok irányadók minden összefüggésben. Ezt látjuk például ma Svájcban, Belgiumban, Finnországban és például Dél-Afrikában is.

A mondottak mind megerősítik, hogy az 1868. évi XLIV. tc. értelmében Magyarországnak valóban nem egy, hanem legalább hét államnnyelve és hivatalos nyelve volt.

9 Végrehajtották-e az 1868. évi XLIV. tc. rendelkezéseit?

Elöljáróban megjegyzem, hogy a törvény végrehajtásáról egy oxfordi kutató azt a véleményt fogalmazta meg, hogy erről nem állnak rendelkezésre részletes adatok, s ezért a kérdés nyitott,²³ s a magam részéről ezzel alapvetően egyetértek. Mindazonáltal azért úgy vélem, vannak olyan fontos támpontok, amelyek erősen azt valószínűsítik, hogy a törvényt sokkal jobban végrehajtották, mint ahogyan azt a ma uralkodó hazai tudományos vélemények feltételezik.

Az első tény, amelyre nézetem szerint érdemes felhívni a figyelmet az, hogy a magyar jogalkotók igencsak komolyan gondolták, hogy az Országgyűlés által elfogadandó valamennyi törvényt kiadják majd a magyaron kívül hiteles fordításban még legalább hat nemzetiség nyelvén. Ez ugyanis már pusztán abból is kitűnik, hogy erről valójában nem is az 1868. évi XLIV. tc. elfogadásával döntött az Országgyűlés: a döntés már vagy fél évvel korábban megszületett. Már a törvények kihirdetése tárgyában elfogadott 1868. évi III. tc. 8. §-a kimondta ugyanis a következőket:

„A ministerium gondoskodni fog, hogy minden törvény, kihirdetése után azonnal, a magyar korona országaiban divatozó nyelveken hitelesen fordításokban is köztudomásra hozassék, s az illető törvényhatóságoknak megküldessék.”

Egyébiránt be kell valljam, magam nem folytattam kutatómunkát a törvény végrehajtásának tárgyában, viszont egyszer, több mint öt évvel ezelőtt az Országgyűlési Könyvtárban megkérdeztem a jogi

²³ Fellerer, Jan: Multilingual states and empires in the history of Europe: the Habsburg Monarchy. In: Kortmann – Auwera (eds.): *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston: Mouton de Gruyter. 2011, 723-724.

szakreferenst, hogy vannak-e állományukban a dualizmus korából származó törvénynek a magyaron kívül más nemzetiségek nyelvein, minthogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény ezt előírta. A szakreferens azt ígérte, utánajár a dolognak és ezt meg is tette: legközelebb, amikor ismét a könyvtárban jártam, egy külön kocsi várt, rajta mintegy 25 könyv, melyek közül 16 vaskos kötet az általam keresett kiadványok közé tartozott, jöllehet, mint kiderült, a Könyvtár nem gyűjtőhelye e kiadványoknak.

A szóban forgó joganyagok voltaképpen törvénygyűjtemények: egy-egy év magyarországi törvényeit tartalmazzák egy-egy magyarországi nemzetiség nyelvén. Hét évkönyv német, egy horvát (ez csak egyetlen, de 300 oldalnál hosszabb törvényt tartalmaz), négy szlovák, két román, egy szerb és egy orosz nyelvű, ezek egy részének címlapját e tanulmány függeléke tartalmazza. A maradék mintegy tíz könyv a korabeli szakirodalomnak a könyvtárban fellelhető anyagát foglalta magában. E szakirodalom szerint is a szóban forgó hat nyelven adták ki – a magyaron kívül – a törvényeket 1868-tól kezdődően, de 1881-től megjelentették a törvényeket olaszul is.

Mindez persze még nem bizonyítja, hogy az 1868. évi XLIV. törvényeknek azt az előírását, hogy „a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók”, teljes mértékben végrehajtották volna, a törvény egyéb rendelkezéseinek végrehajtását pedig még kevésbé. Azt azonban önmagukban is bizonyítják a szóban forgó törvénygyűjtemények és szakirodalmi munkák, hogy volt végrehajtás, komoly mértékben és tartósan. Ami engem illet, csak azt nem értem, hogy ezek a kiadványok hogyan kerülhették el ennyire a kutatók, s különösen a történészek figyelmét, vagy ha nem kerültek el a figyelmüket, akkor miért nem írtak, illetve írnak e kiadványokról többet, hiszen ezek létének jelentősége aligha vitatható.

Irodalomjegyzék

- Andrássy György: Az 1868. évi XLIV. tc. mai szemmel, elméleti megközelítésben. In: Nagy Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2020. 11-40.
- Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1984.
- Báró Eötvös József: *A nemzetiségi kérdés*. Pest: Ráth Mór. 1865.
- Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek: Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867-2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2013.
- Varenes, Fernand de: *Language, Minorities and Human Rights*. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers. 1996.
- Fellerer, Jan: Multilingual states and empires in the history of Europe: the Habsburg Monarchy. In: Kortmann – Auwera (eds.): *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston: Mouton de Gruyter. 2011. 713-728.
- Fiala-Butora János: *Mit védenek a nyelvi jogok?* Kézirat, megjelenés előtt a Magyar Tudomány 2022. júniusi számában.
- Göncz Lajos: A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Letöltés helye: www.mtt.org.rs; letöltés ideje: 2022.04.21.
- Green, Leslie: Are Language Rights Fundamental? In: *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 25, No. 4, 1987. 639-669.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris Kiadó. 2007.
- Kanadai Legfelső Bíróság: különösen a Société des Acadiens v. Association of Parents ügy. (1986) 1 S.C.R. 549. Letöltés helye: www.scc-csc.lexum.com; letöltés ideje: 2022.04.20.
- Kloss, Heinz: Types of Multilingual Communities: A Discussion of Ten Variables. In: Stanley Liberson (ed.): *Explorations in Sociolinguistics*. Bloomington: Indiana University Press. 1966. 135-145.
- Miller, David Hunter: *The Drafting of the Covenant*. New York – London: Putnam's Sons, 1928.
- Nagy Noémi. *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 2019.
- Péter László: Az 1868.évi XLIV. tc. „A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” és a törvényhatóságok hivatalos nyelve. Letöltés helye: www.acta.bibl.u-szeged.hu; letöltés ideje: 2022.04.18.

Pool, Jonathan: The Official Language Problem. In: *American Political Science Review*, 85 (2), 1991. 495-514.

Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány*. Budapest. Osiris Kiadó. 2008.

Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 1997.

Stevens, Lisbeth: The Principle of Linguistic Equality in Judicial Proceedings and in the Interpretation of Plurilingual Legal Instruments: The Régime Linguistique in the Court of Justice of the European Communities. In: *Northwestern University Law Review*, 62, 5. 1967.

Szentgáli-Tóth Boldizsár – Gera Anna: *Az 1868-as nemzetiségi törvény és a politikai nemzet koncepciójának utólagos értékelése*. Letöltés helye: www.real.mtak.hu; letöltés ideje: 2022.04.18.

Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest: KJK KERSZÖV. 2005.

Függelék

Gesetz-Sammlung

vom Jahre 1904.

Herausgegeben vom k. ung. Ministerium des Innern
(Redaktion des »Országos Törvénytár«.)

Hauptkommissionär: **Ludwig Toldi** Buchhändler.

(Budapest, II. Bezirk, Fő-utca 2.)

Budapest, 1904.

Pester Buchdruckerei-Aktiengesellschaft.

SBIERKA

krajinských zákonov

na rok 1884.

Vydaná uhor. kr. ministerstvom vňutra.

Budapešť, 1884.

V kommissii u ml. OTTA NAGLA.

Tiskom Pešťanskej knihtačiarskej akciovej spoločnosti.

COLECTIUNEA LEGILORU

din anulu 1868.

PUBLICATA

PRIN MINISTERIULU UNG. REG. DE JUSTITIA.

PEST'A, 1869.

S'A TIPARITU IN TIPOGRAFIA LUI ALESANDRU KOCSI.

ЗБИРКА
ЗЕМАЉСКИХ ЗАКОНА
ГОДИНЕ 1868.

ИЗДАЈЕ
У. КР. МИНИСТАРСТВО ПРАВОСУДИЈА.

D

Budim

У Будиму, *Conciliator*

из тискарнице угарско-краљевског свеучилишта.

1869.

Sobranie
СОБРАНИЕ
Gosudarstvennykh
ГОСУДАРСТВЕННЫХЪ
Zakonov
ЗАКОНОВЪ
Godn
1868. ГОДА.

Izdavet
ИЗДАЕТЪ
Ugor. Kor. Ministersstvo Pravosudija
УГОР. КОР. МИНИСТЕРСТВО ПРАВОСУДІЯ.

Rath

V Budinje

Stoval Budim

Въ Будинѣ 1868

печатанно въ уг. кор. университетской типографіи.

(Orosz)

Ezredemi' nyomda

UREDovNA SBIRKA
ZAKONAH I PROPISAH
○
BILJEGOVINI I PRAVNOJ PRISTOJBI.

USLJED NAREDBE

GROFA JULIJA SZAPÁRY-A,

KR. UGARSKOGA MINISTRA FINANCIJAH,

IZDAJE

NA TEMELJU § 29. ZAKONSKOGA ČLANKA XXVI: 1881

KR. UGARSKO MINISTARSTVO FINANCIJAH.

(PATISAK SE ZABRANJUJE.)

U ZAGREBU.

KNJIGOTISKARNA C. ALBRECHTA.

1883.

